

Мүрсәлім Гүлнұр Оразбекқызының 6D020500 «Филология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған «Бүгінгі поэзиядағы мифологиялық сарындар (Т.Әбдікәкімұлы, Ұ.Есдәулет, Ж.Әскербекқызы лирикасы негізінде)» тақырыбындағы диссертациясына

АҢДАТПА

Мифтік кейіпкерлердің бүгінгі поэзиядағы қайта жаңғыру бейнесін саралай отырып, ақындар Т.Әбдікәкімұлы, Ұ.Есдәулет, Ж.Әскербекқызының поэзиясындағы мифологема халықтың ауызша әдебиетінің жауһарларымен сабақтас екендігін бағамдаймыз. Бұдан, ақындардың авторлық қолтаңбалардың ерекше қырларындағы пайымдау (репрезентация) бағыттарынан туындаған сюжеттердің көркемдік тұсы – «этникалық дүниетаным қағидаларымен ұштасып жатқандығында болар» деген пікірдің туындауын орынды деп санаймыз.

Сонымен қатар осы ақындардың поэзиясында топонимикалық атаулар, ел тарихының өткен замандарынан бұлтартпасыз дәлел бере отырып, қазақы психологияны әсірелеп, әсерлі қабылдау өресімен мифологиялық образдар тудыруы шығармашылық шеберліктің бүгінгі поэзиядағы әсері деп топшылаймыз.

Зерттеудің мақсаты - әдебиеттануда мифологиялық ғылыми мектептің қалыптасуына үлес қосу. Бұл зерттеуде ақындар Т.Әбдікәкімұлы, Ұ.Есдәулет, Ж.Әскербекқызының бүгінгі поэзиядағы өзіндік қолтаңбасының бір қыры болған мифтік сарында жазылған өлеңдеріндегі даралық шеберліктері мен философиялық танымдық тұстарының маңыздылығына мән бере отырып келесідей **міндеттерді** алдымызға қойып отырмыз:

1. Қазақ мифологиясындағы кейіпкерлердің ежелгі шумер, көне грек және басқа да елдердің мифтерімен генезистік байланысын компаративистикалы әдіспен айқындау;

2. Мифтің тарих қойнауындағы ғажайып сырларды шертетін тереңіне бойлай отырып, мифтік сарындар ұлттық әдебиеттегі тарихи-мәдени контекстің шынайы көрінісін танудағы «алғашқы бастауы» екендігіне көз жеткізу;

3. Мифологиялық сарындардың этникалық ерекшеліктерін ескере отырып, ақындардың шығармашылығындағы топонимикалық атаулардың этимологиясына түсініктеме беру;

4. Қазақ мифтерінің тарихы тереңде екендігін әлемге танымал мифолог ғалымдардың теорияларындағы айтылған ғылыми тұжырымдар мен отандық ғалымдардың еңбектеріндегі тұжырымдардың сәйкес келетін тұстарын зерделеу;

5. Мифопоэтикада осы күнге дейін зерттелмеген мифтік сарындағы өлең жазатын ақындардың шығармашылығына талдау жасай отырып, қазіргі ақындардың мифопоэтикадағы индивидтік үнін таныту;

6. Мифопоэтикадағы топономика поэзиясы арқылы туған жеріміздің тылсым табиғаты мен шырайын үндестікте жырлаған ақындардың сөз бедеріне үңілу.

Зерттеудің әдістері. Диссертациялық жұмысты жазу барысында салыстырмалы талдау, жинақтау, компоративистикалы шолу, сипаттау әдістері пайдаланылды.

Негізгі ережелері (дәлелденген ғылыми гипотезалар және жаңа білім болып табылатын басқа да тұжырымдар), зерттеудің негізгі нәтижелерінің сипаттамасы.

Бұл зерттеу еңбек ақындар шығармашылығы мен қазақ мифологиясының үндесу тұстарын мифопоэтика саласында зерттеуге алынған алғашқы еңбектердің бірегейі. Бұл диссертациялық жұмыста мифтік дүниетанымның сан қыры ашылмай, ғасырлар бойы бойына жасырын келген тұстарына ғылыми негізде салыстырмалы сараптамалар жасалудың нәтижесінде:

1. Бүгінгі поэзияда мифологиялық сарындардың қайта жаңғыруы арқылы әлемдік әдебиетте қазақ елінің ежелден ой-санасы ұшқыр, озық мәдениеті, этникалық дүниетанымы бар екендігі дәлелденді;

2. Қазақ халқының мифтері ақындардың суреткерлік шеберліктері арқылы адамзаттың рухани дүниесіне позитивті өзгерістер енгізуге және ұлттық әдебиет мен мәдениетті тануда жаңаша көзқарас қалыптастыруға ықпалды екендігіне назар аудартылды;

3. Авторлардың этникалық дүниетаным ерекшеліктеріне мән беруі арқасында санадан өшіп, көмескіленіп бара жатқан мифтік сананың рухани тазаруға (катарсис) бағыттайтын тұстары жаңартылып, топономикалық поэзия тұңғыш рет ғылыми-теориялық тұрғыда зерттелді;

4. Қазіргі поэзиядағы мифологиялық элементтердің өлең сюжетіне нәр беру орамдары ақындардың ұстаным кредосын айғақтайтыны және ұлттық кодты тануда тың ойлар қозғаулары арқылы поэзияға жаңа тыныс әкелгендіктері жан-жақты талданды;

5. Қазіргі поэзиядағы мифологиялық сарындардың қолданыс аясы ежелгі этникалық дүниетанымды еске түсіру арқылы, яғни этникалық мифопоэтиканың константалары жаңа замандағы жаңару идеясына еш қайшы келмейтіндігі дәлелденді;

6. Қазіргі поэзиядағы мифологиялық сарындарды қозғаушы өзіндік қалам бедері бар ақындар Т.Әбдікәкімұлы, Ұ.Есдәулет, Ж.Әскербекқызы мен қазақ поэзиясындағы постмодернизм, импрессионизм сынды бағыттағы мектептің көрнекті өкілдері екендігіне және фасиха, малиха, сахиха үлгісіндегі соны шығармашылық шеберліктеріне назар аударылды.

Алынған нәтижелердің жаңалығы мен маңыздылығының негіздемесі. Зерттеу Қазақстанның Шығыс өңірінде туған ақындарының шығармашылығынан бастау алуы, кең байтақ Қазақстанның барлық аймақтарындағы мифтік-сакральді жерлерді топономикалық поэзия арқылы тануға мұрындық болады деп санаймыз.

1. Ежелден түрік тілді халықтардың алтын бесігіне айналған Шығыс Қазақстан жерінің әлі де болса тұмса табиғаты, балбал тастары періштелік бояуын берсе, өткен ғасыр қасыретіне айналған атом полигоны жырдың мифологиялық сарындарына қарама-қайшылықты мифтік сарын тудырды;

2. Көне грек аңыздарындағы мифтік кейіпкерлердің қазақ поэзиясында тілге тиек болуы ақындардың шығармашылығындағы әлемдік мифтерді реминисценциялауы үрдісінде мифологиялық ойлаудың ірі психологиялық, философиялық астарлы және абстракциялы позициясының ауқымдылығын танытты;

3. Қазіргі поэзиядағы мифологиялық сарындардың идеялық бағыты жеке индивидтердің Туған Жерге, этникалық ғұрыптық дүниетанымға, ана тіліне құрметпен қарау және ұлттық әдебиет жауһарларына қызығушылық танытып, ежелден келе жатқан топономикалық атауларға құрметпен қарау сияқты көзқарастарды тудыруға сәйкеседі деген қорытындыға келеміз;

4. Қазіргі поэзияда ақындар көнеден сіңісті болған мифологиялық түсініктердің негізгі элементтерін сақтай отырып, жаңаша пайымдаулар арқылы өмірге өзіндік көзқарасын түйіндеген;

5. Ақындар ұлттық құндылықтарды басты бағытта ұстай отырып, жаһандану заманында мифтік персонаждардың қилы hareketтерін еске түсіру арқылы халық қиялындағы ежелден аңсаған байсалды да баянды ғұмыр, бұл дүниедегі кездесетін қиыншылықтарға төзу, адам баласының жанында қай кезеңде болмасын көмекші күштердің әсері бар деген сенім ұялатуды мақсат тұтқан;

6. Ақындардың өзіндік кредолары мен принциптері ұлттық рухани, мәдени-тарихи контекстегі ұстанымдардан алшақтамаған. Міне, осындай тұжырымдарға тіреле отырып, қазақ мифологиясын жете тануға түрткі болатынын тұстарын аңғарамыз. Себебі ғылыми тұрғыда қазақ мифтерінің бай мазмұнын терең тануға қазіргі кездегі поэзияның бетбұрыс тұстарына арнайы тоқталу бүгінгі заман талабынан тысқары емес екендігін топшылаймыз.

Көнеден жеткен мифологиялық құбылыстарға көзқарастар бағдарына салыстыру жасай отырып, мифтік сарындардың бүгінгі поэзиядағы реминисценцияланған түрлерін іріктеп, ақындардың көркемдік таным әлемін ғылыми тұрғыда тануға ниеттену әрі ұмтылу зерттеу еңбегіміздің (мәні) бастамасы демекпіз.

Зерттеу жұмысының ғылымның даму бағыттарына немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі. Диссертациялық жұмыс әдебиеттану ғылымының даму бағыттарына сәйкес келеді және Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Ұлы даланың 7 қыры» бағдарламалық мақалаларының мақсаттарын шешуді көздейді.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесі зерттеудің барлық кезеңдерінде, атап айтқанда, алғашқы библиографиялық материал жинау, оларды іріктеу және талдау, әдеби талдау мен теориялық сараптама жүргізуден, зерттеу тақырыбының нәтижелері бойынша жарияланымдар дайындаудан көрінеді.

Диссертациялық зерттеудің негізгі нәтижелері диссертация тақырыбына толық сәйкес келетін баспа жұмыстарында жарияланды: оның ішінде Scopus базасына кіретін 98% процентиліне жататын рецензияланатын ғылыми журналда 1 мақала, ҚР БҒМ-ның Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда 3 мақала, халықаралық ғылыми конференциялардың еңбектеріндегі 2 тезис пен ғылыми журналдарда 1 мақала жарияланды.